Härnösands kulturmiljöer

Kulturmiljöprogram för Härnösands kommun

Webbinarium – Nätvrket Den Nordiska trästaden
16 oktober 2026

Michael Mallinder-MacLeod
michael.mallinder-macleod@harnosand.se

Johanna Ulfsdotter
johanna.ulfsdotter@vnmuseum.se

VÄSTERNORRLANDS MUSEUM

Härnösands kommun

Michael Mallinder-MacLeod
projektledare

michael.mallinder-macleod@harnosand.se

Johanna Ulfsdotter
antikvarie och
kulturmiljöutvecklare

johanna.ulfsdotter@vnmuseum.se

Härnösands kommun

Kulturmiljöprogram

- Arbetsprocess
- Presentation av programmet
- Härnösands trästadsdelar – exempel kulturmiljö (Johanna)
- Dialogarbete
- Råd och reflektioner

Bilder: Olika kulturmiljöer på Härnösands landsbygd

Arbetsprocess

BEHOV
Kunskapsunderlag och styrdokument som kan stötta kommunens handläggare och medborgare/fastighetsägare

2022

INVENTERING
Inventering av byggnadsantikvarier

2023

BEARBETNING + FRAMTAGANDE
Bearbetning av material, digitalisering och framtagande av ett utkast på programmet

2024-2025

DIALOG, KOMPLETTERING + REVIDERING
Ortsdialoger, förankring och vidare revidering av programmet med ställningstagande

2025-2026

ÄNDRINGAR I PBL
Nya lagkrav i PBL från 1:e dec 2025

2025

SAMRÅDSFÖRSLAG
Kulturmiljökarta, beskrivningar, ställningstaganden, sammanställning dialog

2026-nu

SAMRÅD, GRANSKNING, BESLUT
Samråd, granskning och slutligen antagande i kommunfullmäktige

2027

Behovsanalys, resurser och omvärldsbevakning

- Behov sedan länge – del av ÖP handlingsplan
- Hög andel ärenden där kulturvärden måste värnas
- Nya PBL reglerna
- Bidrag till kulturmiljövård från länsstyrelsen
- Intern arbetstid och konsultkostnader
- Studiebesök uppstart, Skåne
- Behov av att utbilda projektgruppen, gratisutbildningar

Bild: Möte med Simrishamns kommun

Bild: Arkitekturutställning

Inventeringar

- Möjligt tack vara länsstyrelsens stöd
- Direktupphandling
- Konsult företag
- Utgångspunkt befintligt material – viktigt att samla ihop och kunna plocka fram mer info snabbt
- Inventeringar över hela kommunen
- Leverans GIS-data, bilder och beskrivningar
- Budget på 300 timmar, slutfakturering 330 timmar
- Mycket samråd med arbetsgruppen

Bild: Inventering, Furuhult

Bearbetning och framtagande

- Efter inventeringsmaterialet levererades mycket jobb att utforma programmet
- Ta fram textbeskrivningar
- Redigera leveransen
- Användbart arbetsmaterial under tiden

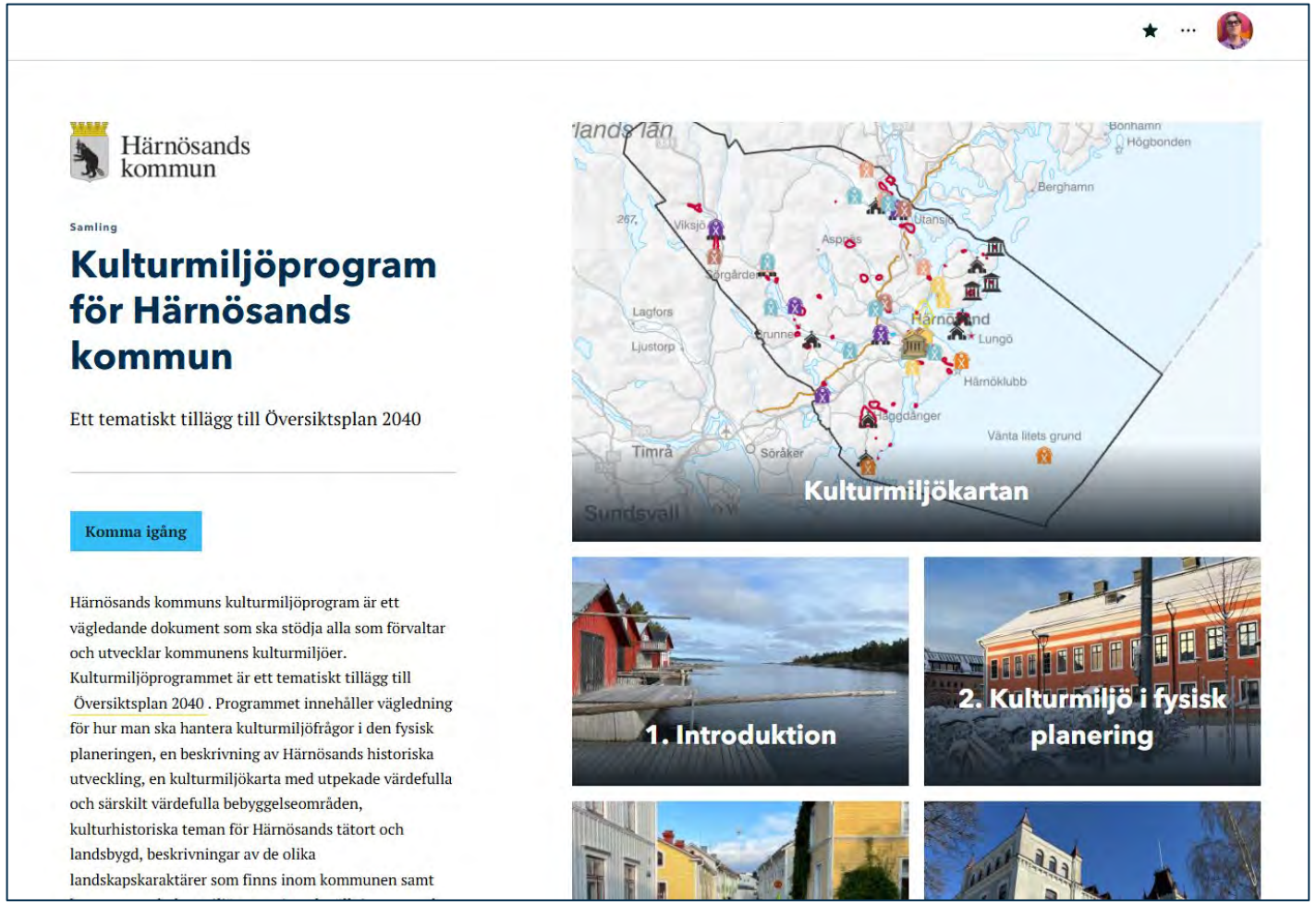

Digitalt kulturmiljöprogram

- ArcGis Story Maps – alltid tillgänglig och lätt att uppdatera
- Lätt att orientera sig själv
- Kulturmiljökartan i fokus
- Textbeskrivningar: Kulturmiljö i fysisk planering m.m.
- Arkitekturhistoriska stilperioder

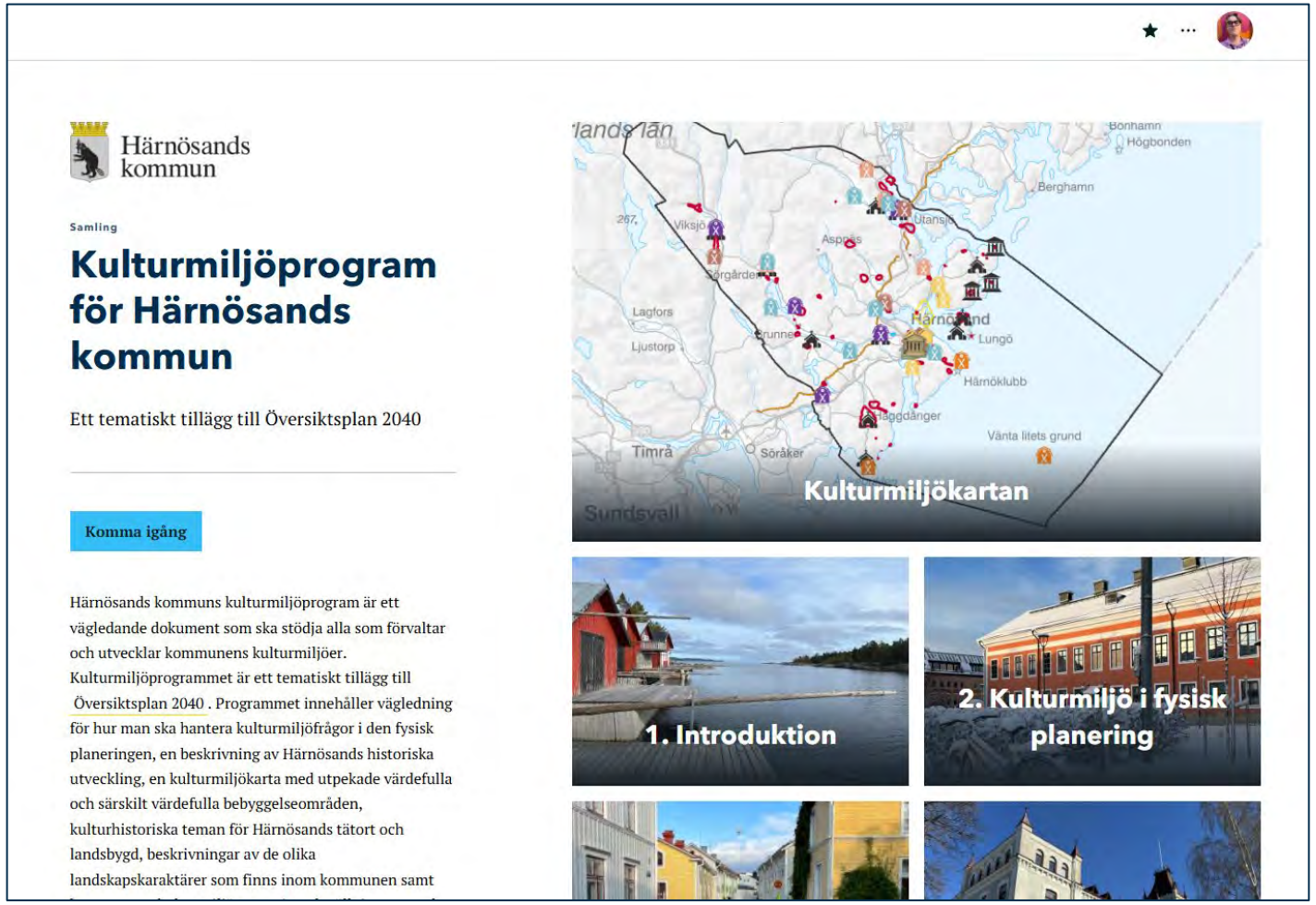

Programmets innehåll

1. Introduktion
2. Kulturmiljö i fysisk planering
3. Härnösands historiska utveckling
4. Förklaring till kulturmiljökartan
5. Kulturhistoriska teman
6. Landskapskaraktär
7. Kulturmiljöstrategi

- Arkitekturhistoriska stilperioder

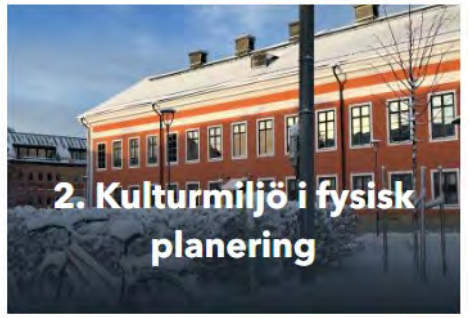

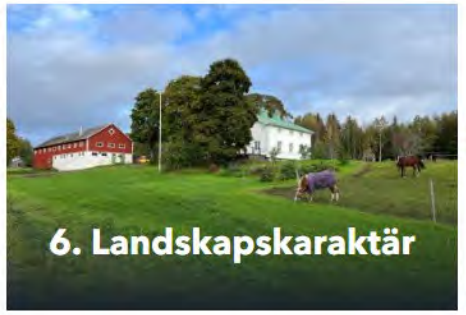

Kulturhistoriska teman

- Kulturhistoriska teman för tätorten

1. Den äldsta staden
2. Sjöfart, handel och fiske
3. Institutionsstaden
4. Samernas Härnösand
5. Industrialismens stad
6. Folkrörelser och sällskapsliv
7. Sommarnöjen
8. Militär närvaro
9. Välfärdssamhälle och modernism
10. Miljonprogram och tjänstesamhälle

- Kulturhistoriska teman för landsbygden

1. Fisket
2. Odlingsbygderna
3. Finnmarken
4. Kyrkan och socknarna
5. Samernas Härnösand
6. Den tidiga industrin
7. Industrins genombrott
8. Folkrörelser
9. Militär närvaro
10. Sommarnöjen och fritidsboenden
11. Välfärdssamhället
12. Kommunikation

Kulturhistoriska teman

Industrialismens stad

Industrialismens genomslag innebar en expansion för Härnösand, särskilt under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet. Industrierna och handeln innebar en befolkningsökning som också tillät nya näringar att ta plats i staden. De industrier som växte fram hade varierande karaktär, men de allra flesta var knutna till den viktiga sågverksindustrin. Flertalet ångsågar låg nära staden, bland annat på Kronholmen, där även många mindre industrier etablerade sig.

Härnösands Mekaniska Verkstad grundades år 1871 strax norr om stadskärnan och tillverkade då framför allt sågverksutrustning samt reparerade bogserbåtar och ångmaskiner. Andra viktiga industrier i staden var inriktade på livsmedelsproduktion. Vid Södra sundet låg länge Härnö bryggeri, som i dag är rivet. Norr om stadskärnan etablerade år 1906 det finska tobaksbolaget Ph. U Strengberg & Co en tobaksfabrik, som år 1915 förstatligades och därefter blev känd som Tobaksmonopolet.

År 1870–1872 antogs en ny stadsplan som innebar ett mer konsekvent genomförande av en rutnätsplan i stadens centrala delar. Den gamla mer oregelbundna stadsplanen försvann gradvis och ersattes av mer strikta och regelbundna kvarter och gator. Utmärkande för tiden är storstadskvarteren. De kännetecknas av slutna kvarter med tre- eller fyravåningshus, som i regel uppfördes i tegel i de centrala delarna av staden. Bottenvåningen var oftast vigd åt butiker och verksamheter medan de övre planen inrymde bostäder. I storstadskvarteren byggdes också många bankpalats och affärshus. Samtidigt förändrades de delar av den äldre bebyggelsen som blev kvar och många äldre timmerhus höjdes och fick panel.

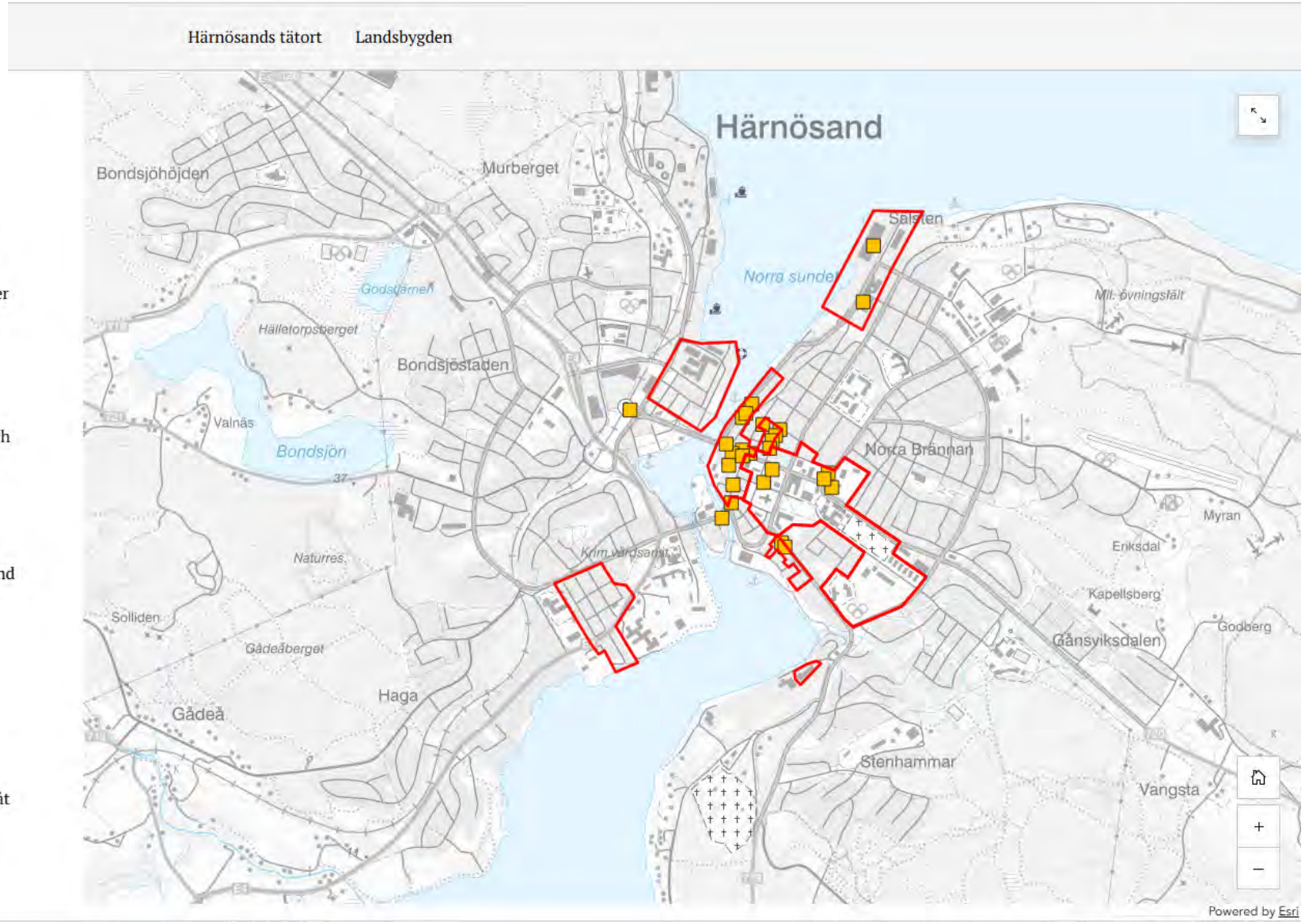

Arkitekturhistoriska stilperioder

- Bakgrundsinformation, råd och exempel

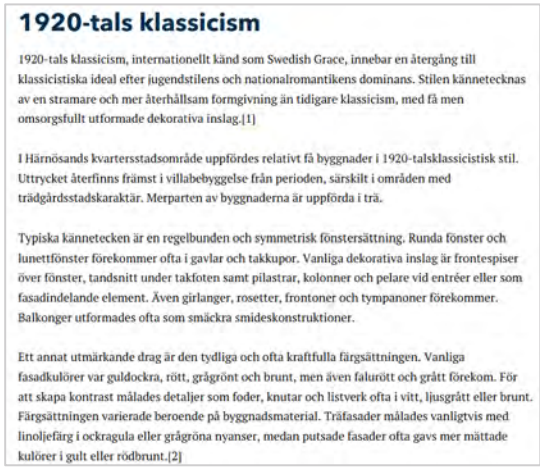

1920-tals klassicism

1920-tals klassicism, internationellt känd som Swedish Grace, innebar en återgång till klassicistiska ideal efter jugendstilens och nationalromantikens dominans. Stilen kännetecknas av en stramare och mer återhållsam formgivning än tidigare klassicism, med få men omsorgsfullt utformade dekorativa inslag.[1]

I Härnösands kvartersstadsområde uppfördes relativt få byggnader i 1920-talsklassicistisk stil. Uttrycket återfinns främst i villabebyggelse från perioden, särskilt i områden med trädgårdsstadskaraktär. Merparten av byggnaderna är uppförda i trä.

Typiska kännetecken är en regelbunden och symmetrisk fönstersättning. Runda fönster och lunettfönster förekommer ofta i gavlar och takkupor. Vanliga dekorativa inslag är frontespiser över fönster, tandsnitt under takfoten samt pilastrar, kolonner och pelare vid entréer eller som fasadindelande element. Även girlanger, rosetter, frontoner och tympanoner förekommer. Balkonger utformades ofta som smäckra smideskonstruktioner.

Ett annat utmärkande drag är den tydliga och ofta kraftfulla färgsättningen. Vanliga fasadkulörer var guldockra, rött, grågrönt och brunt, men även falurött och grått förekom. För att skapa kontrast målades detaljer som foder, knutar och listverk ofta i vitt, ljusgrått eller brunt. Färgsättningen varierade beroende på byggnadsmaterial. Träfasader målades vanligtvis med linoljefärg i ockragula eller grågröna nyanser, medan putsade fasader ofta gavs mer mättade kulörer i gult eller rödbrunt.[2]

Arkitekturhistoriska råd

Byggnaders ursprungliga material, kulörer och detaljer bör bevaras. Naturstenssocklar, småspröjsade fönster, burspråk, takformer och andra karaktärsskapande element bör värnas vid om- och tillbyggnader.

Exempel

Post- och telegrafhuset är med sin monumentala borgarkitektur ett storslaget exempel på nationalromantikens arkitektur i Härnösand. Villa Thurdus (Kaplanen 2) och Lundgrenska villan (Juristen 6) är exempel av trävillor uppförda i stilen. Även Tobaksmonopolets byggnad utgör ett framträdande exempel på den nationalromantiska arkitekturens genomslag i staden.

Kulturmiljökarta

- Allt som berör kulturmiljövärden på ett och samma ställe
- Olika lager som man kan tända och släcka
- Information och bedömningar inbakad i kartan
- Främsta verktyget som våra medborgare och handläggare kommer att använda

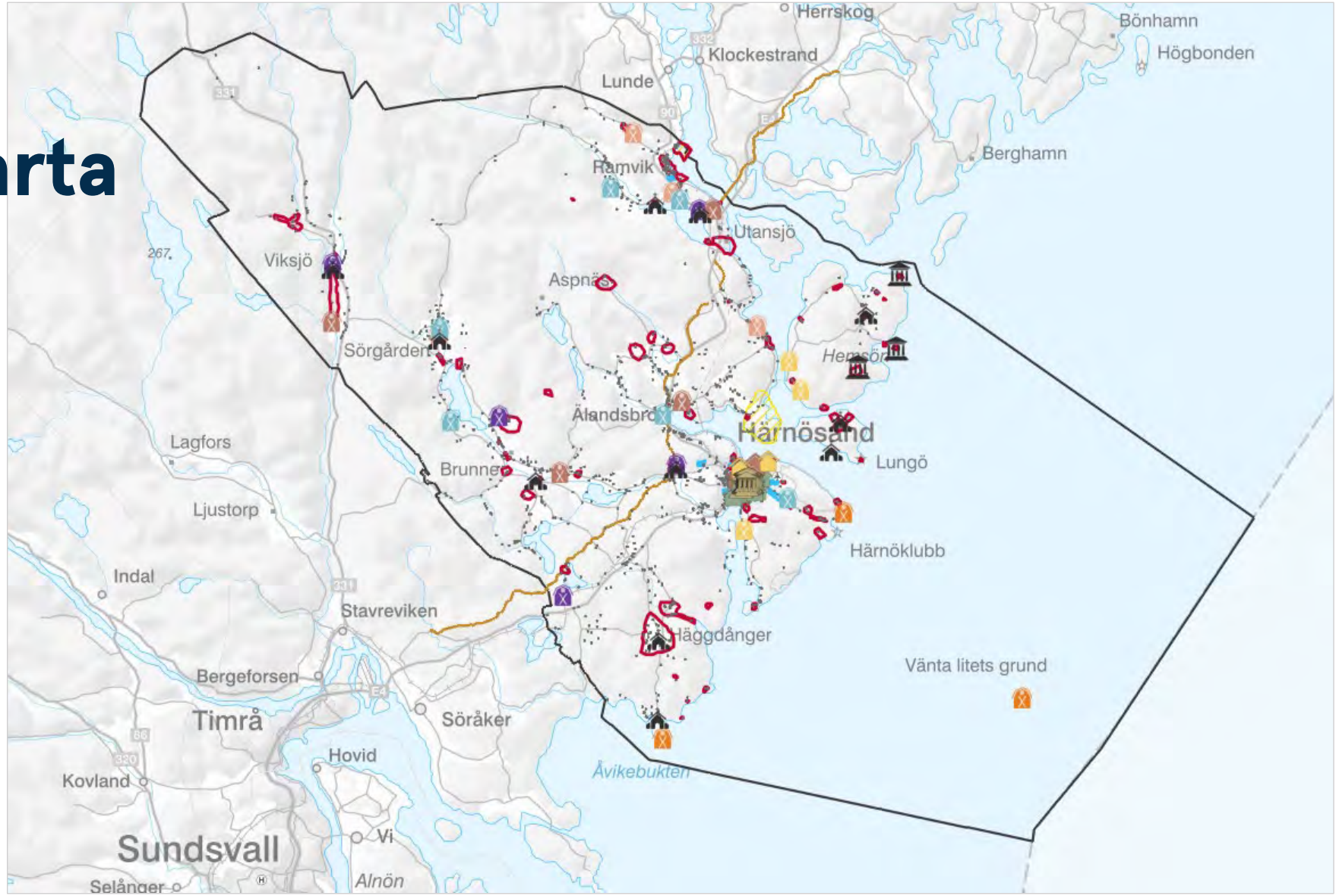

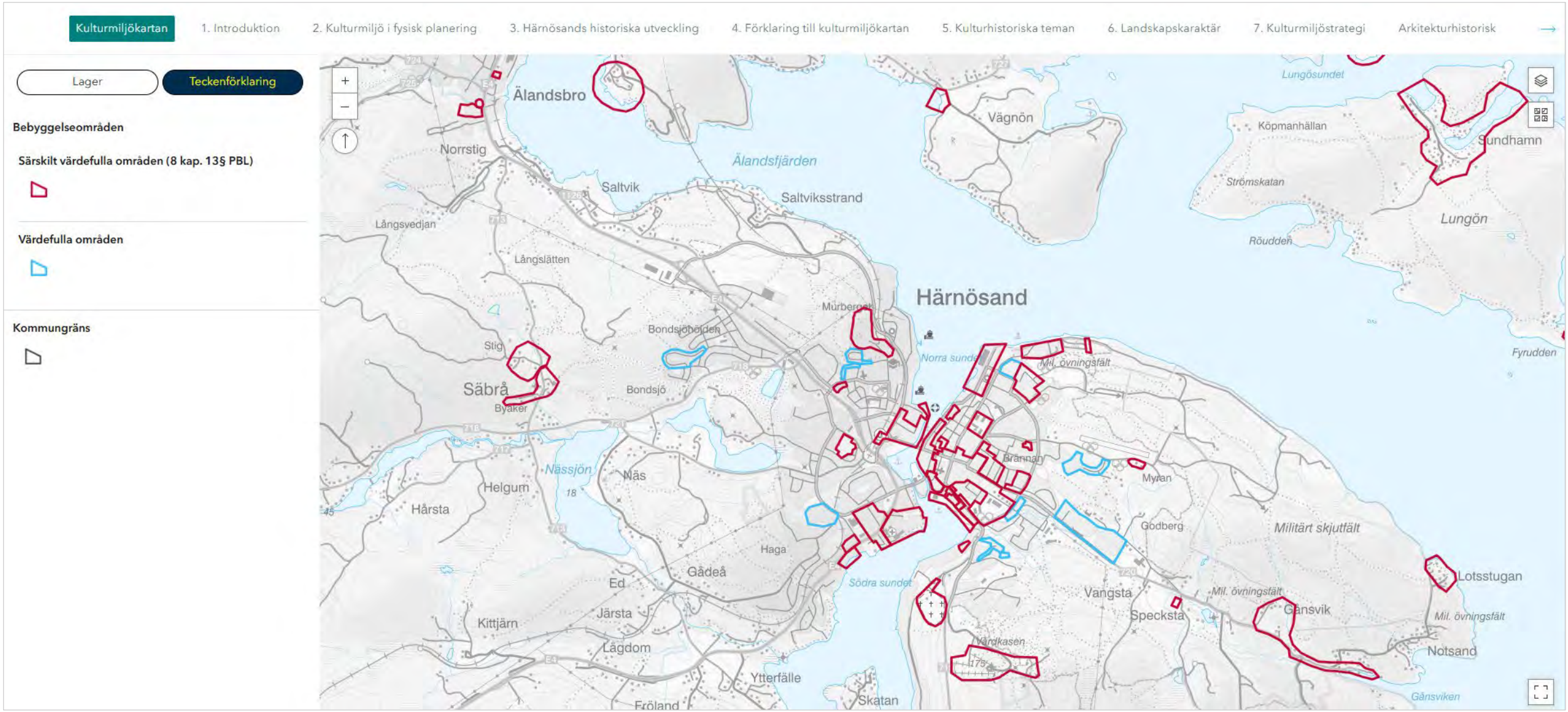

Bebyggelseområden

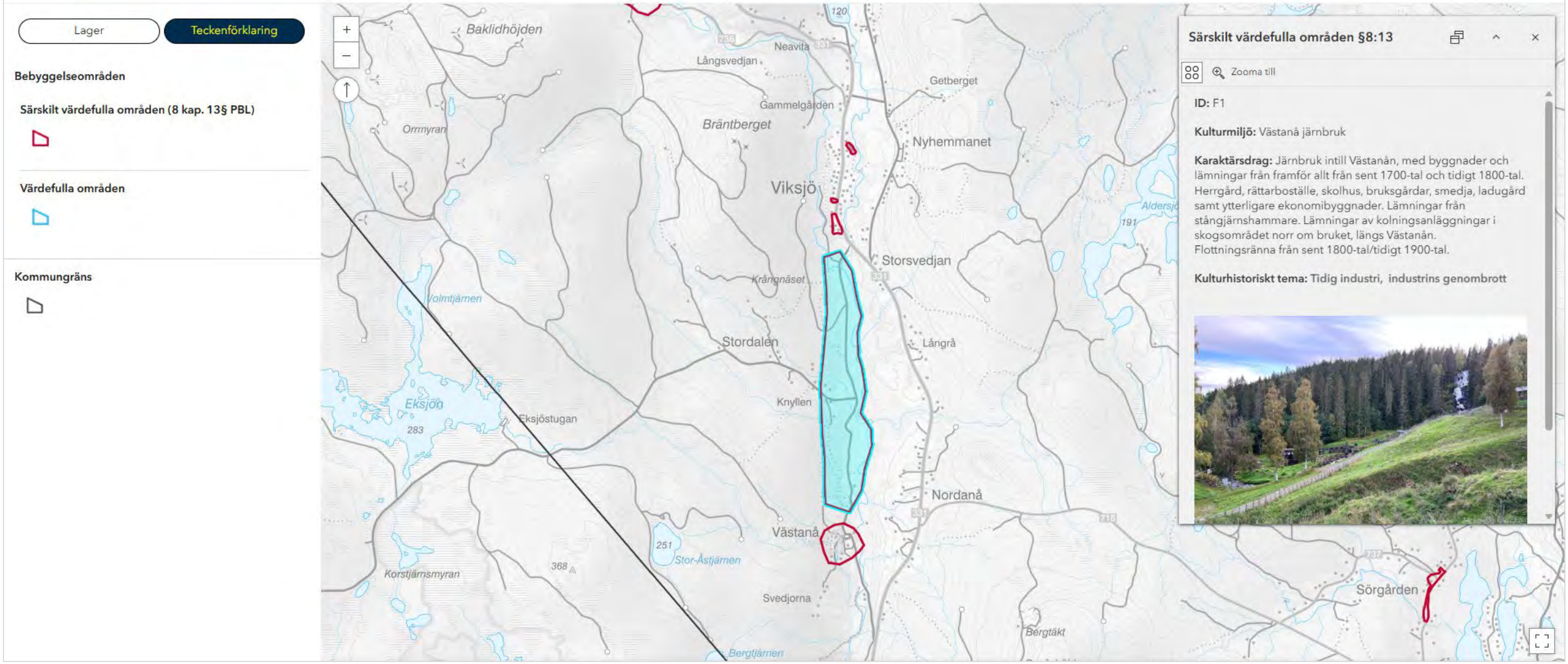

Bebyggelseområden

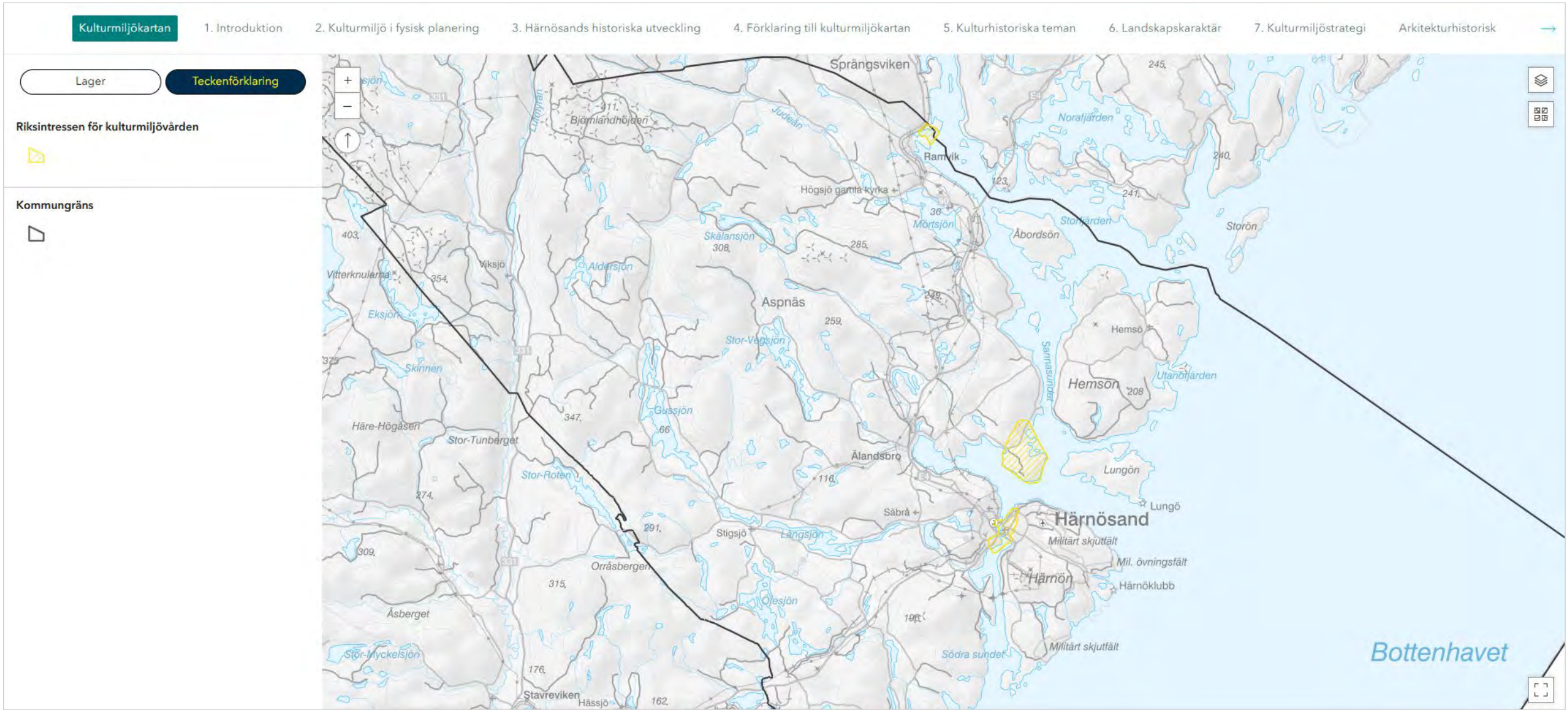

Riksintressen för kulturmiljövården

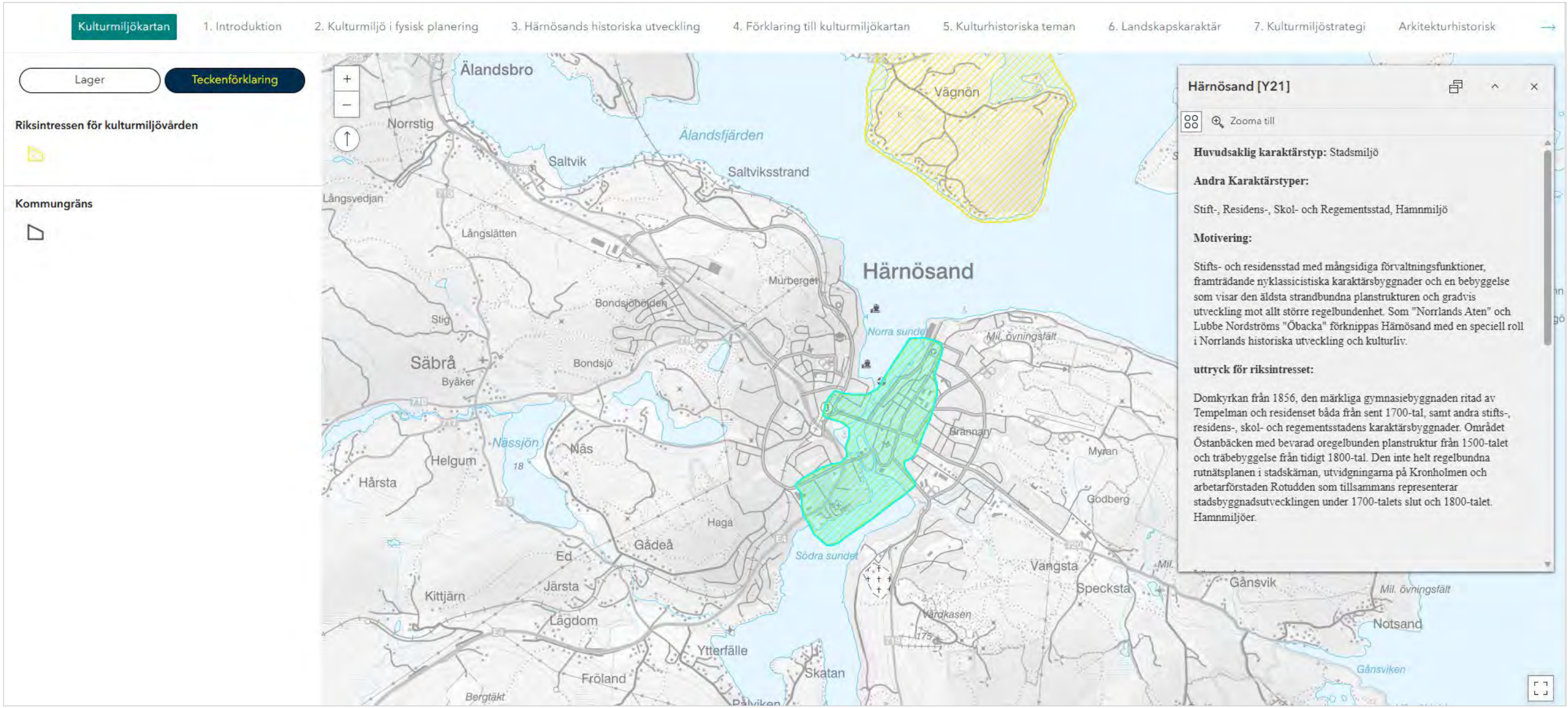

Riksintressen för kulturmiljövården

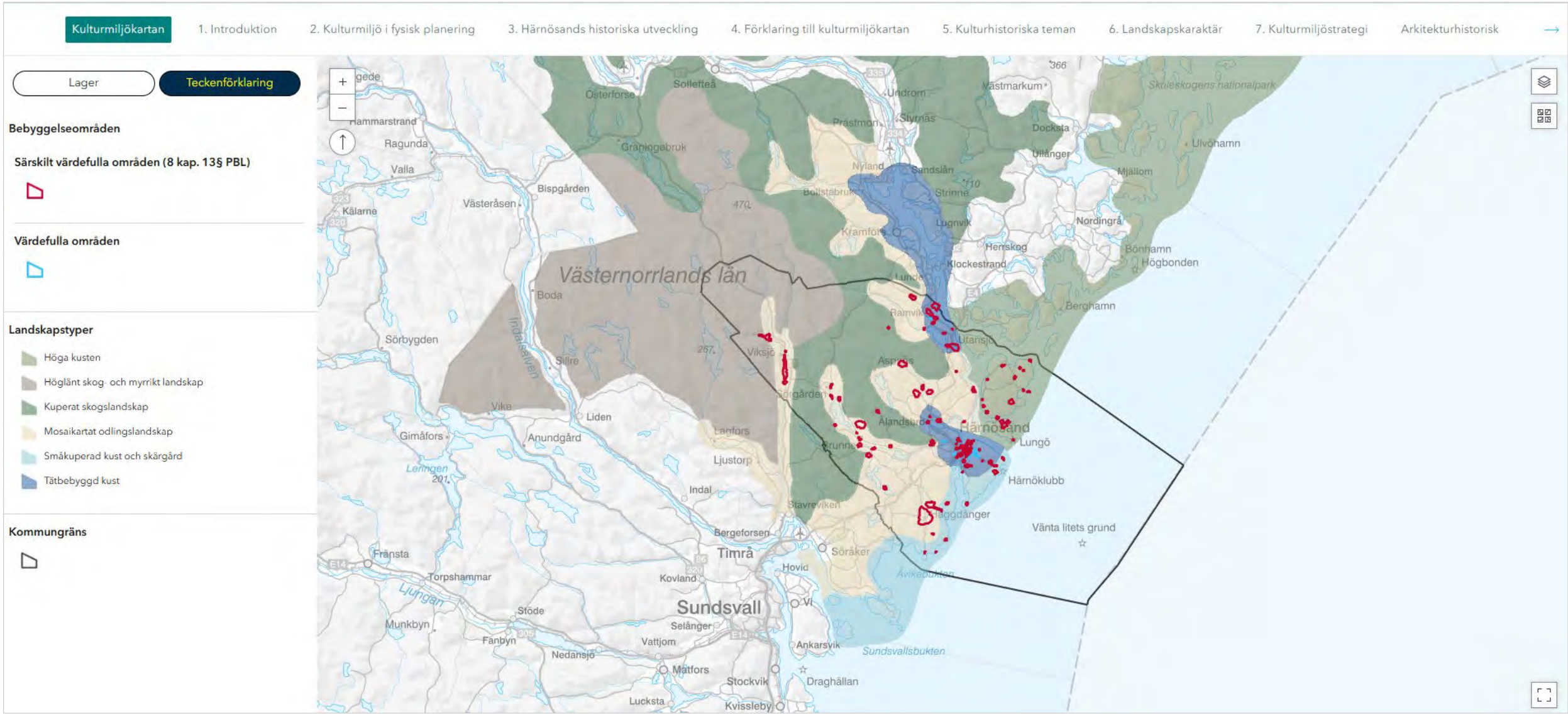

Regional landskapsanalys

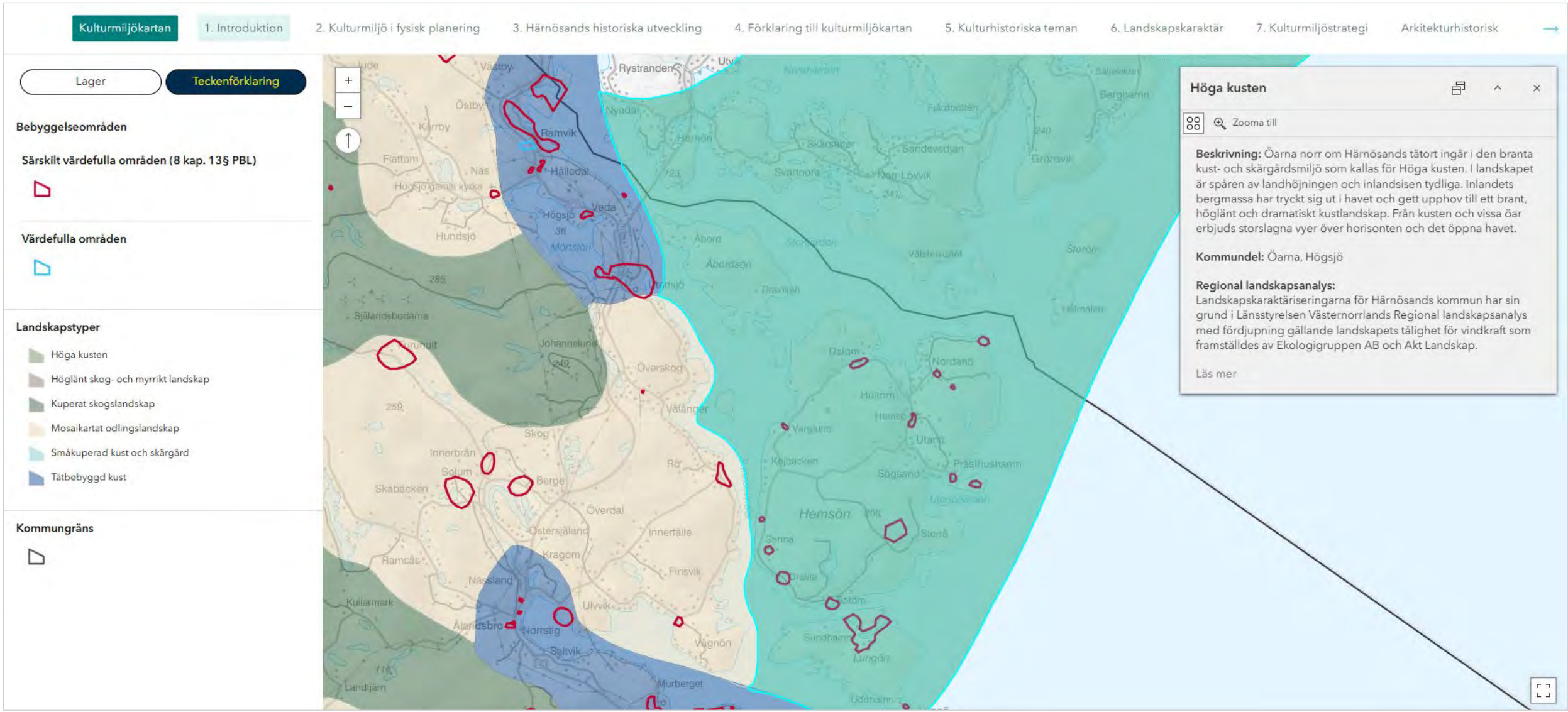

Regional landskapsanalys

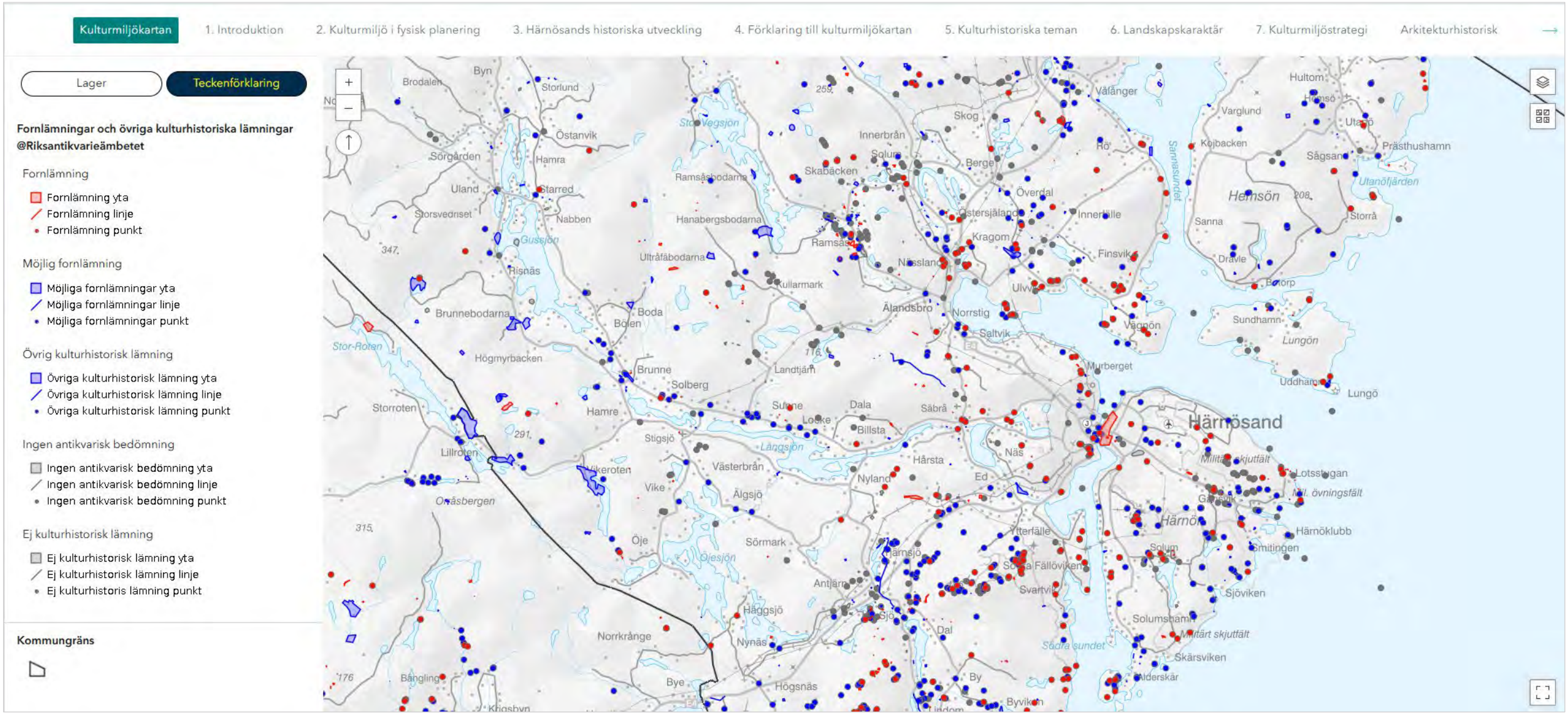

Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar (RAÄ)

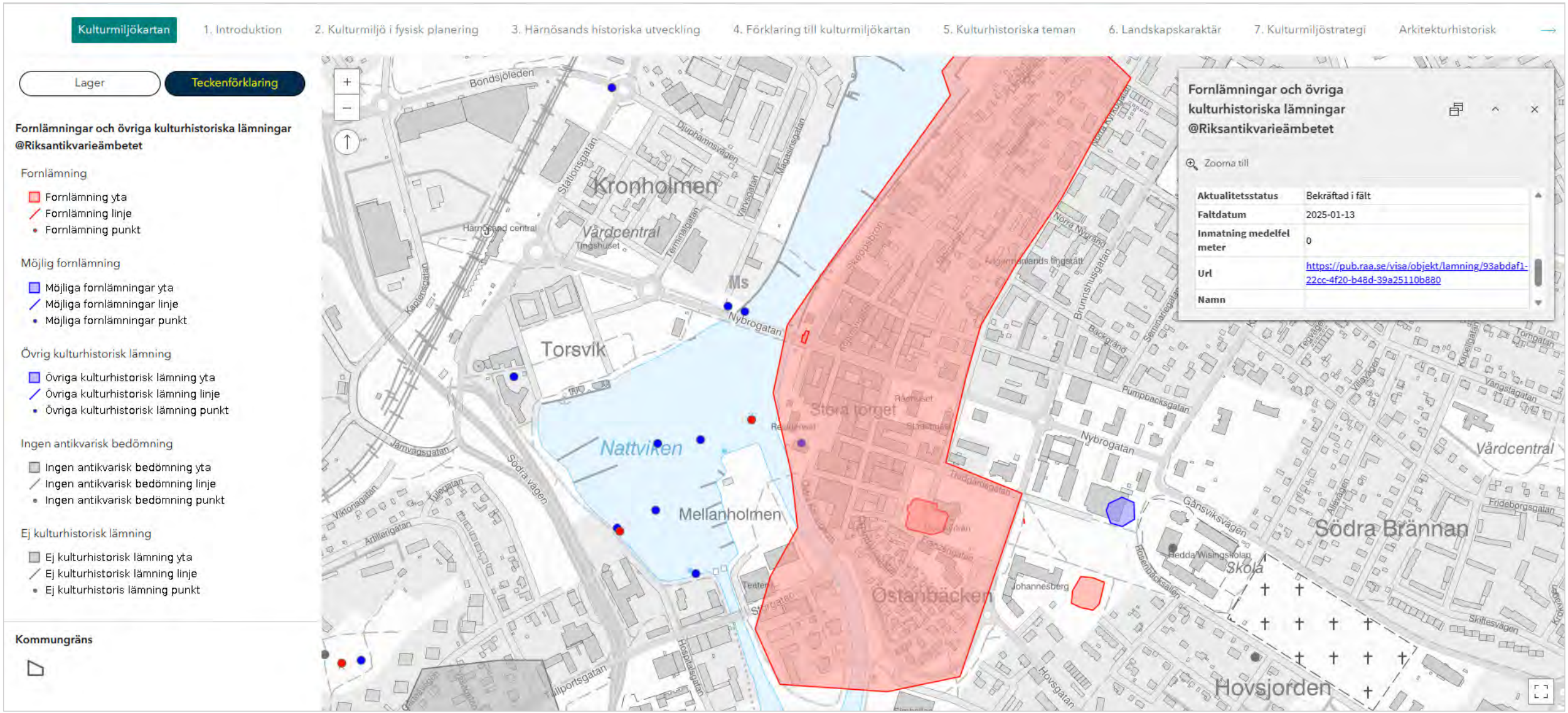

Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar (RAÄ)

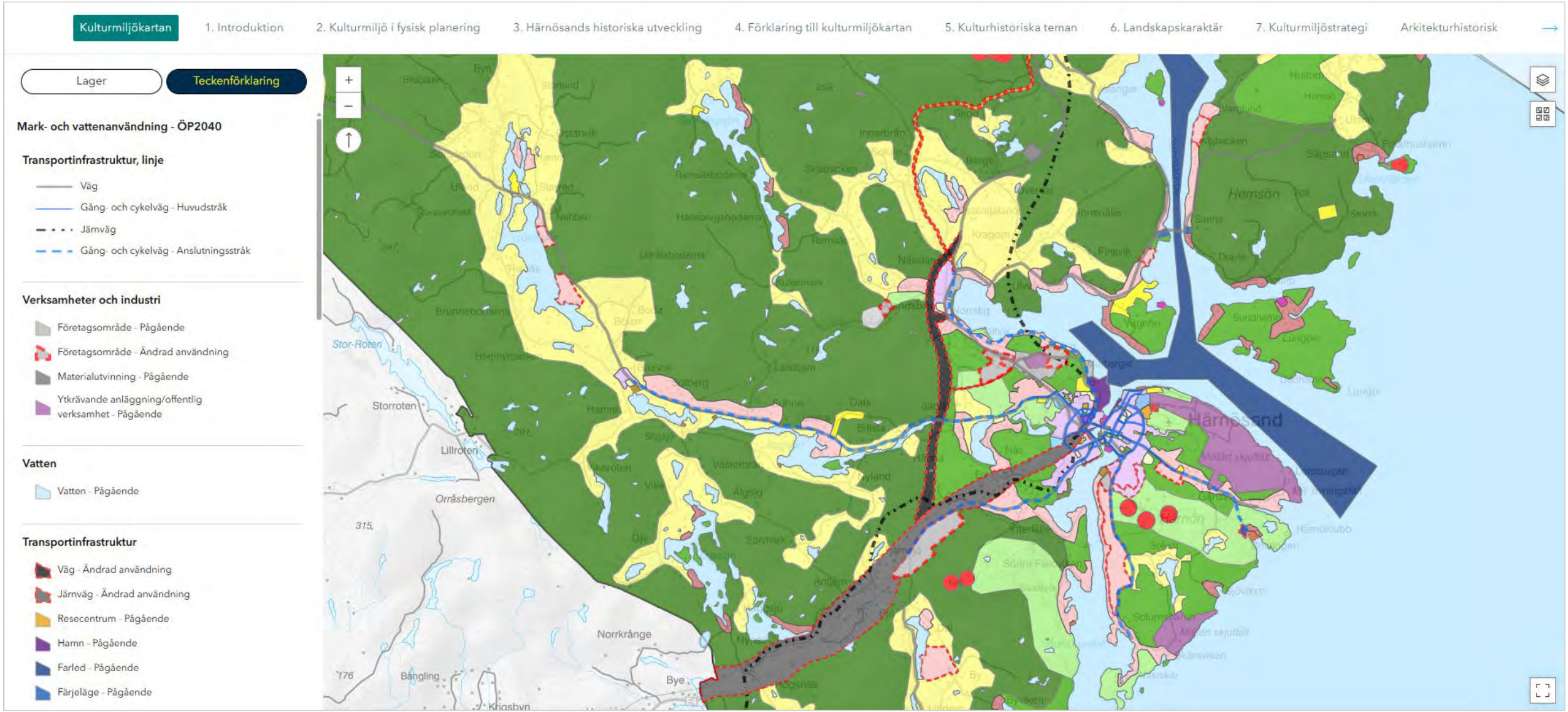

Kommunens översiktsplan (2040)

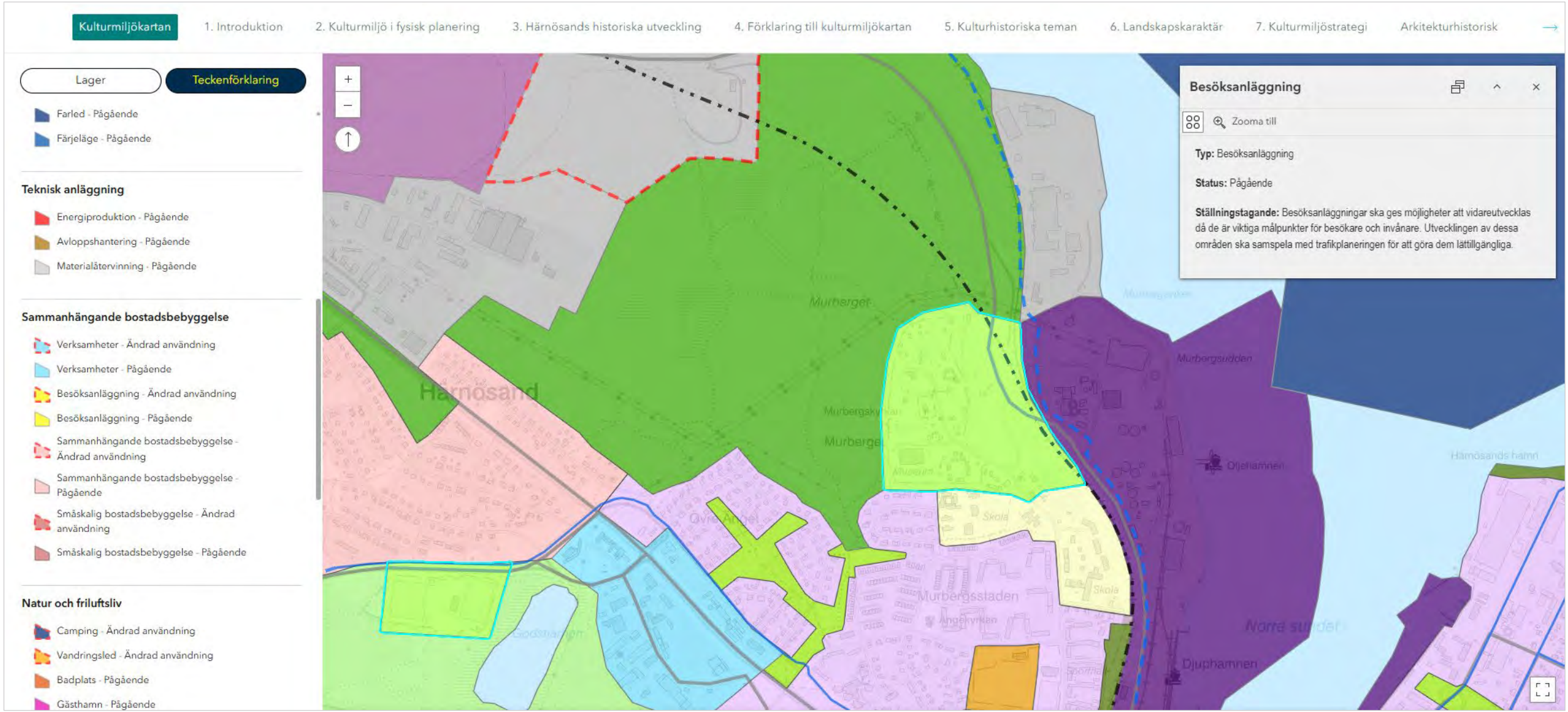

Kommunens översiktsplan (2040)

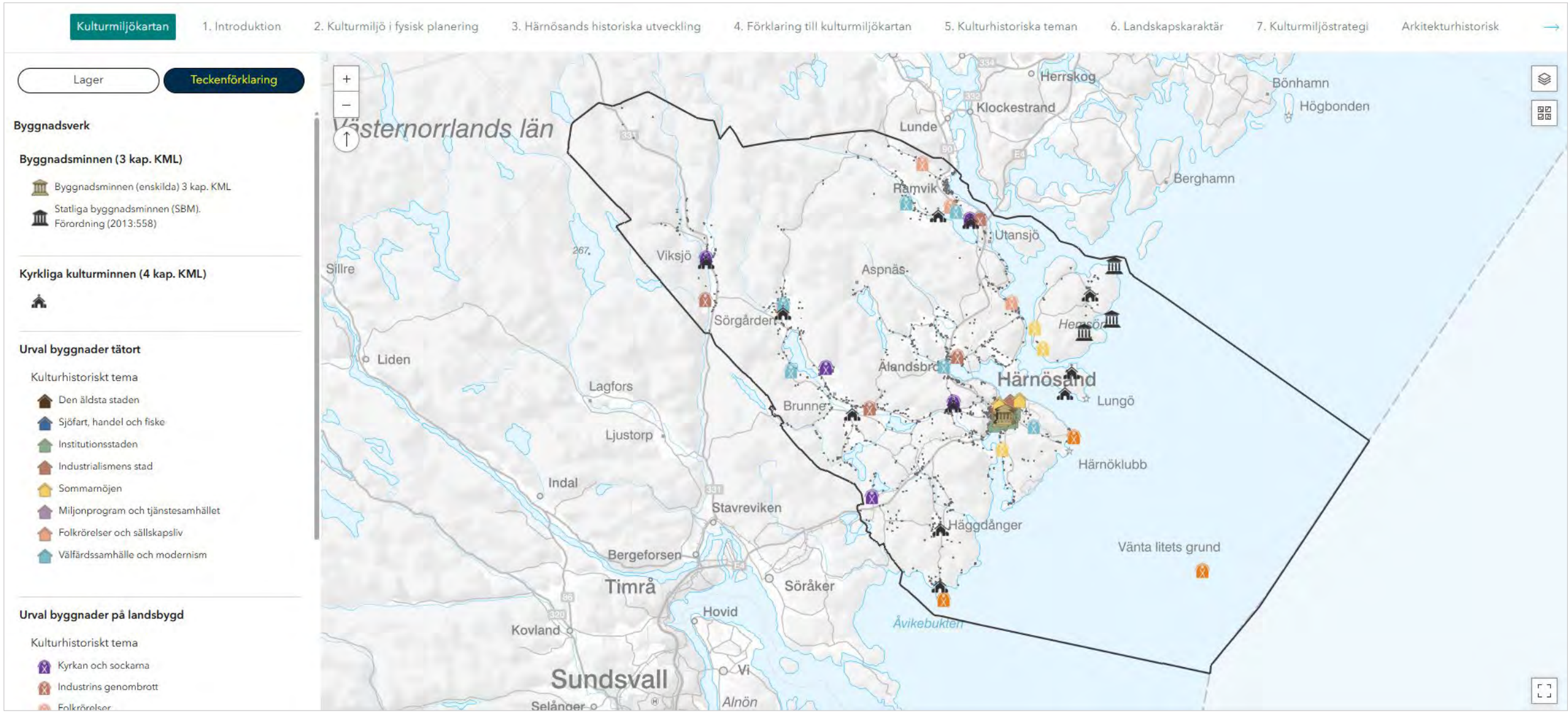

Byggnadsverk

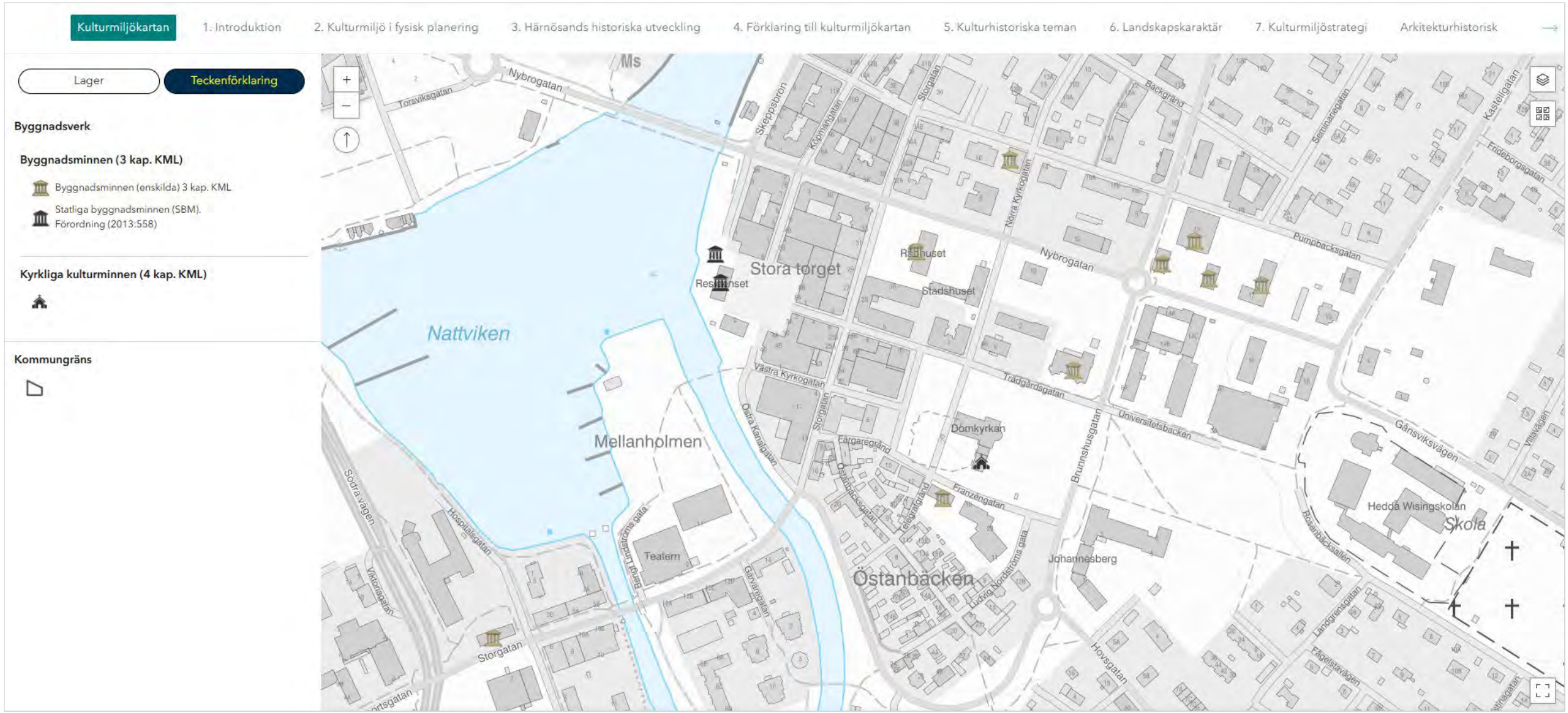

Byggnadsverk – byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen

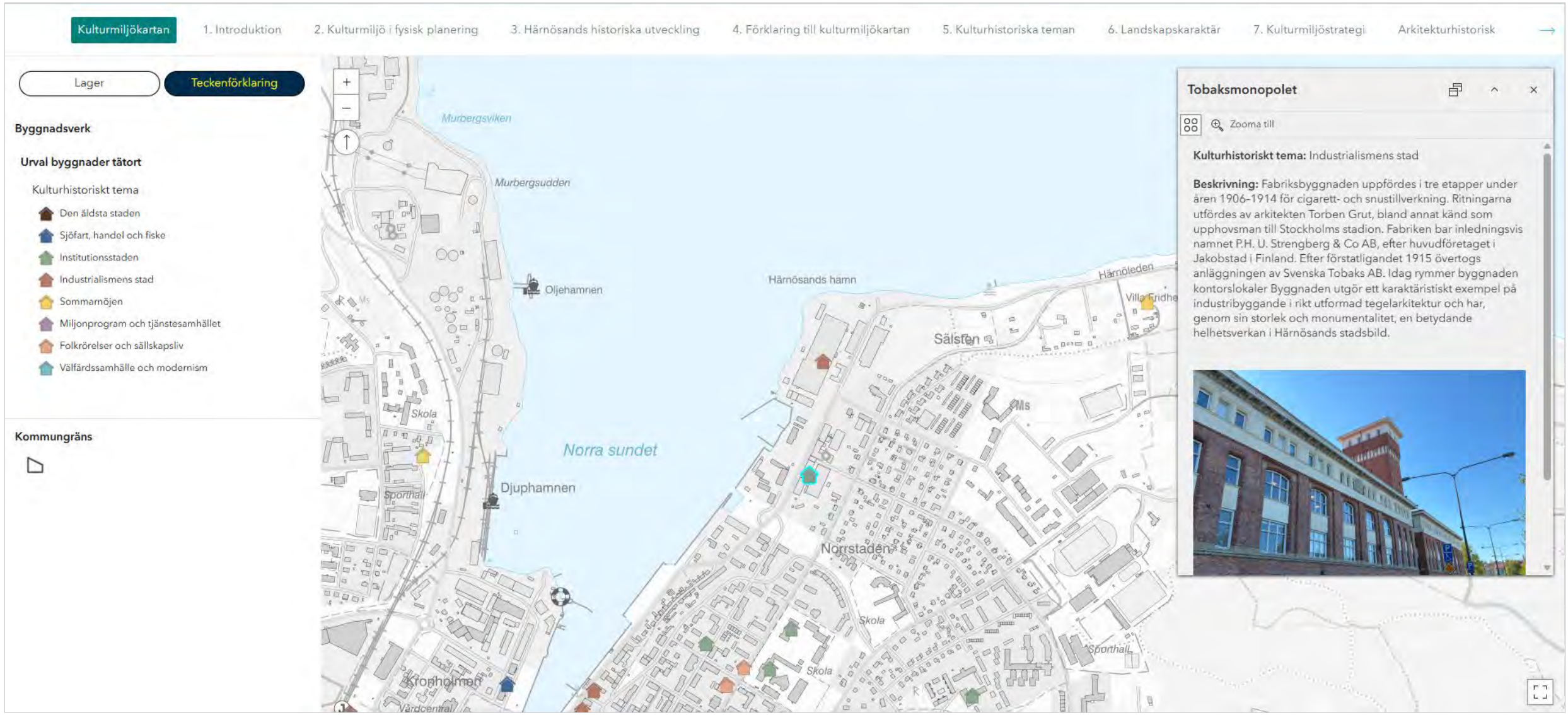

Byggnadsverk – urval byggnader tätort

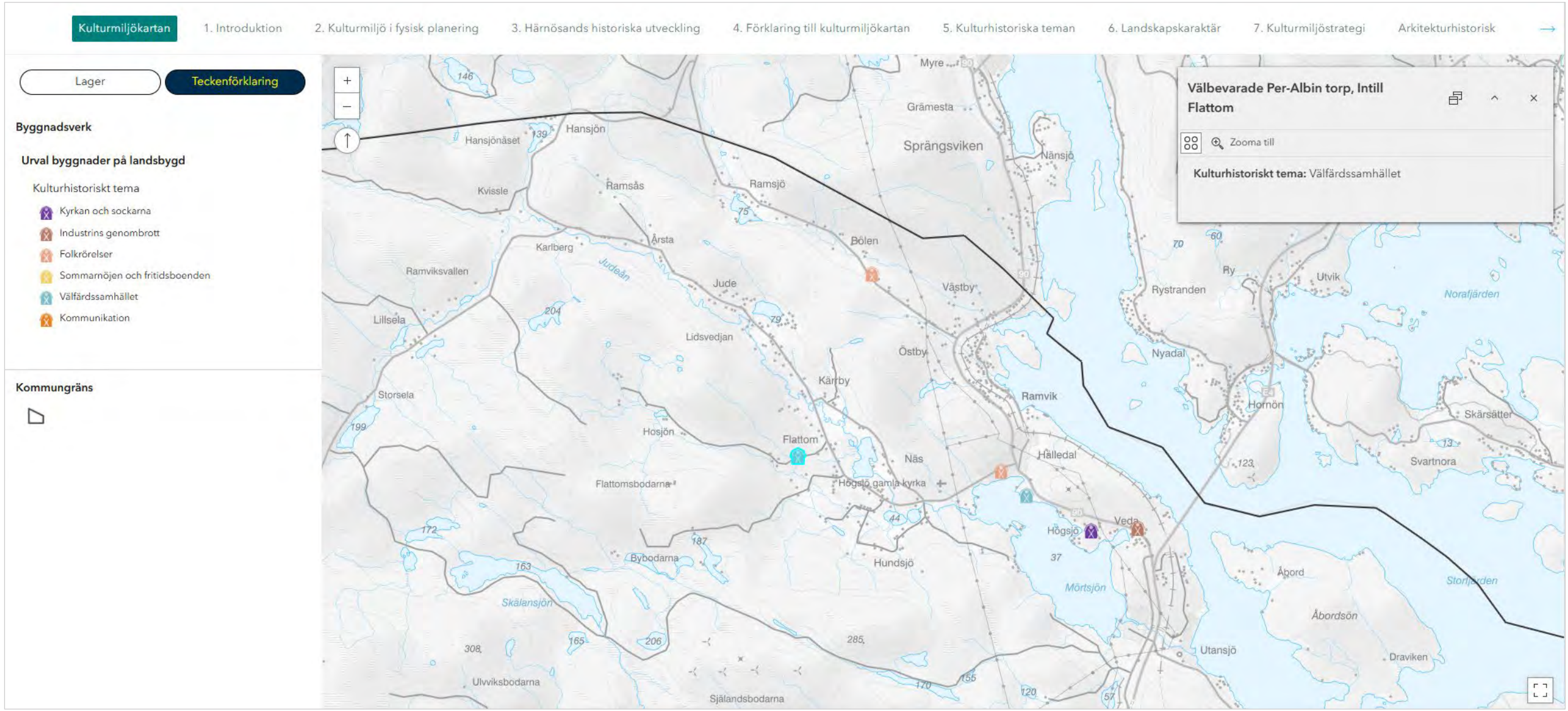

Byggnadsverk – urval byggnader landsbygden

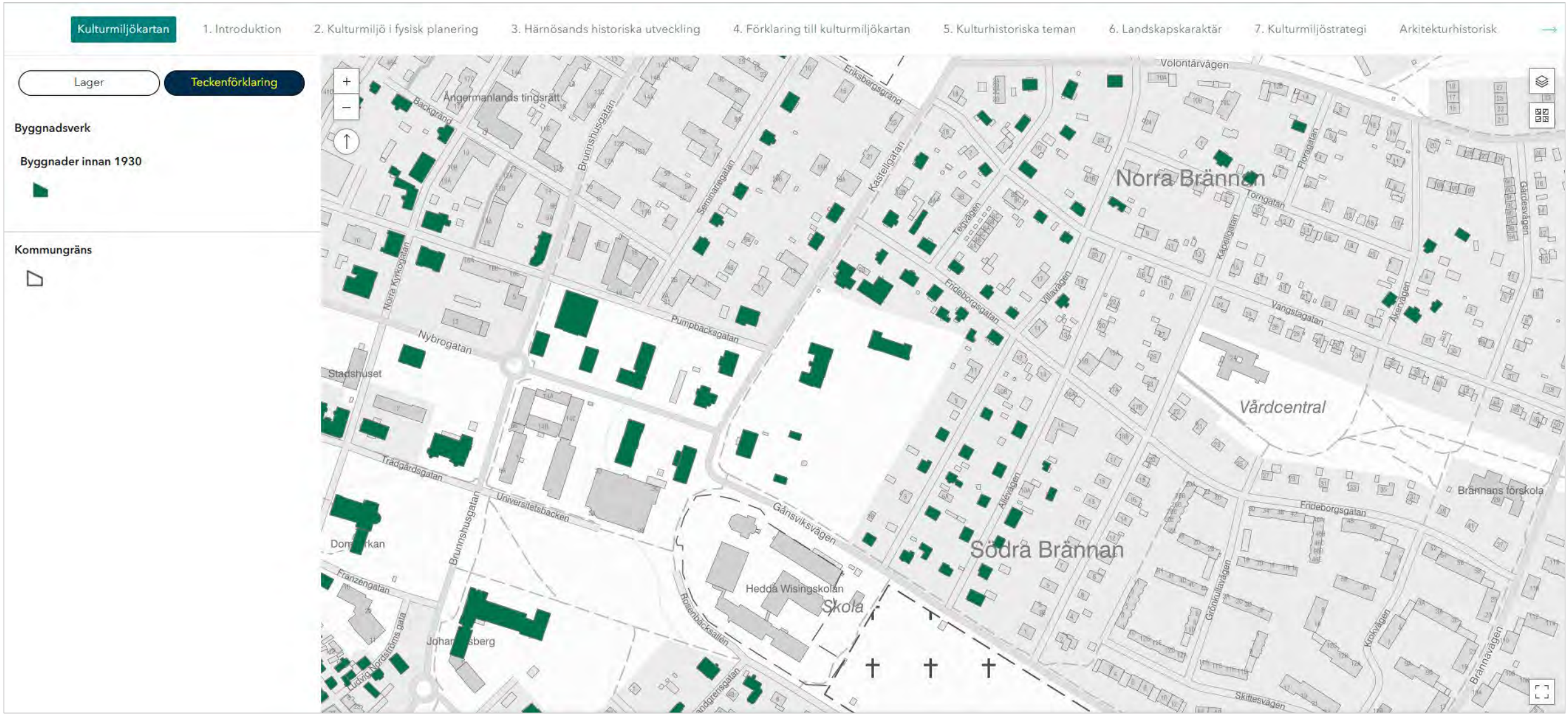

Byggnadsverk – byggnader innan 1930

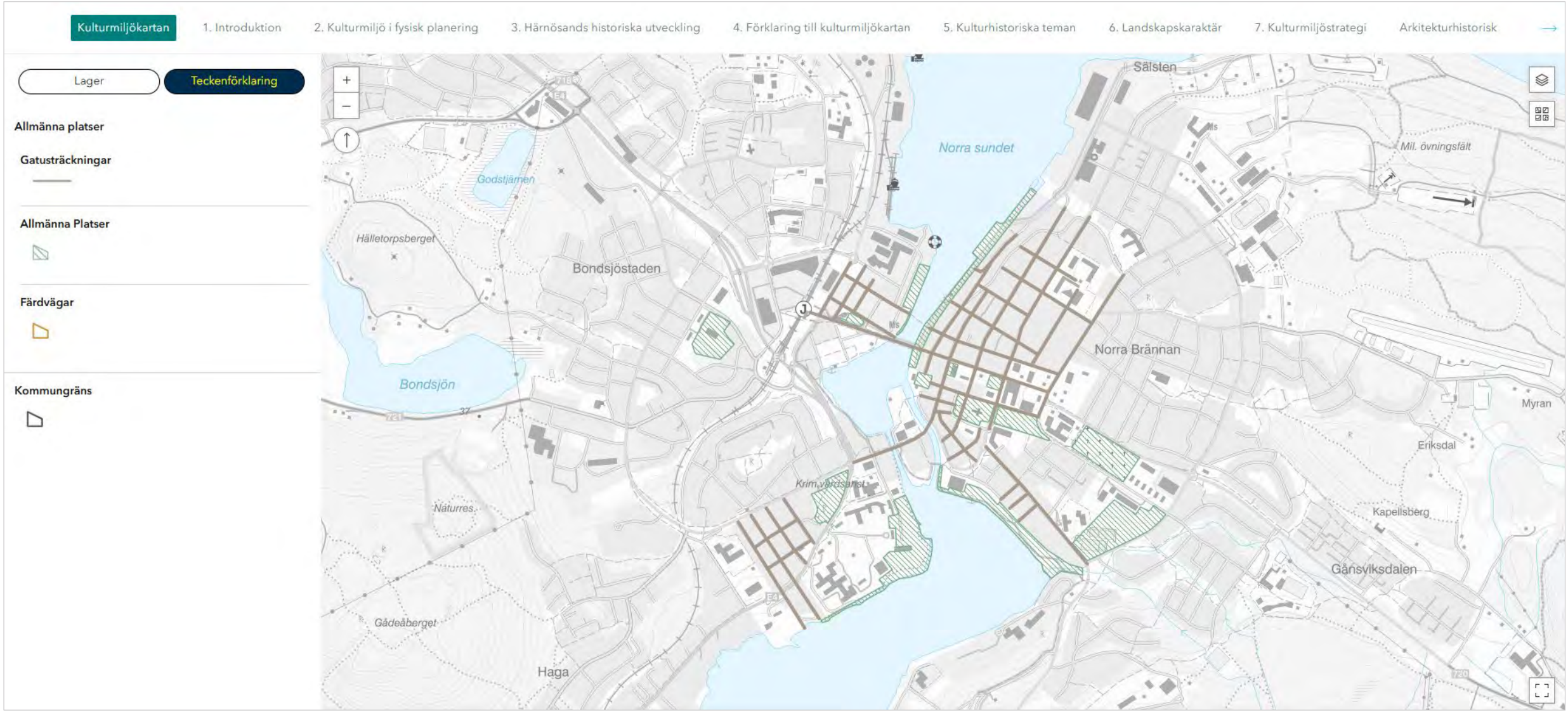

Byggnadsverk – allmänna platser

TRÄSTADSDELAR I FOKUS:

LÅNGGATAN & ROTUDDEN

Bild: Vykort, Långgatan

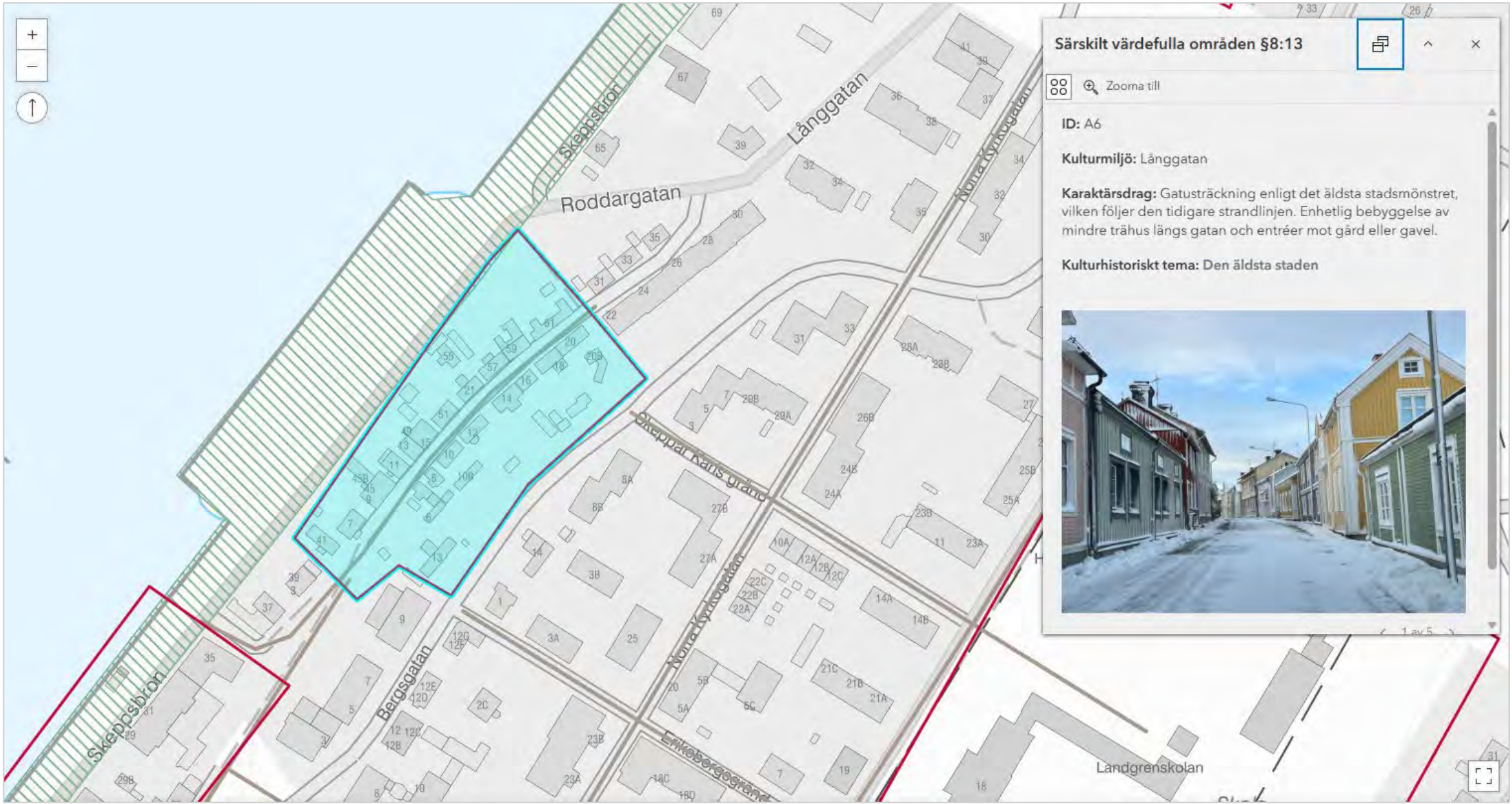
Särskilt värdefulla områden §8:13
Zooma till
ID: A6
Kulturmiljö: Långgatan
Karaktärsdrag: Gatusträckning enligt det äldsta stadsmönstret, vilken följer den tidigare strandlinjen. Enhetlig bebyggelse av mindre trähus längs gatan och entréer mot gård eller gavel.
Kulturhistoriskt tema: Den äldsta staden
1 av 5
Långgatan
Roddargatan
Skeppsbron
Skeppar Karls gränd
Nora Kyrkogatan
Bergsgatan
Landgrenskolan

Bilder: Långgatan

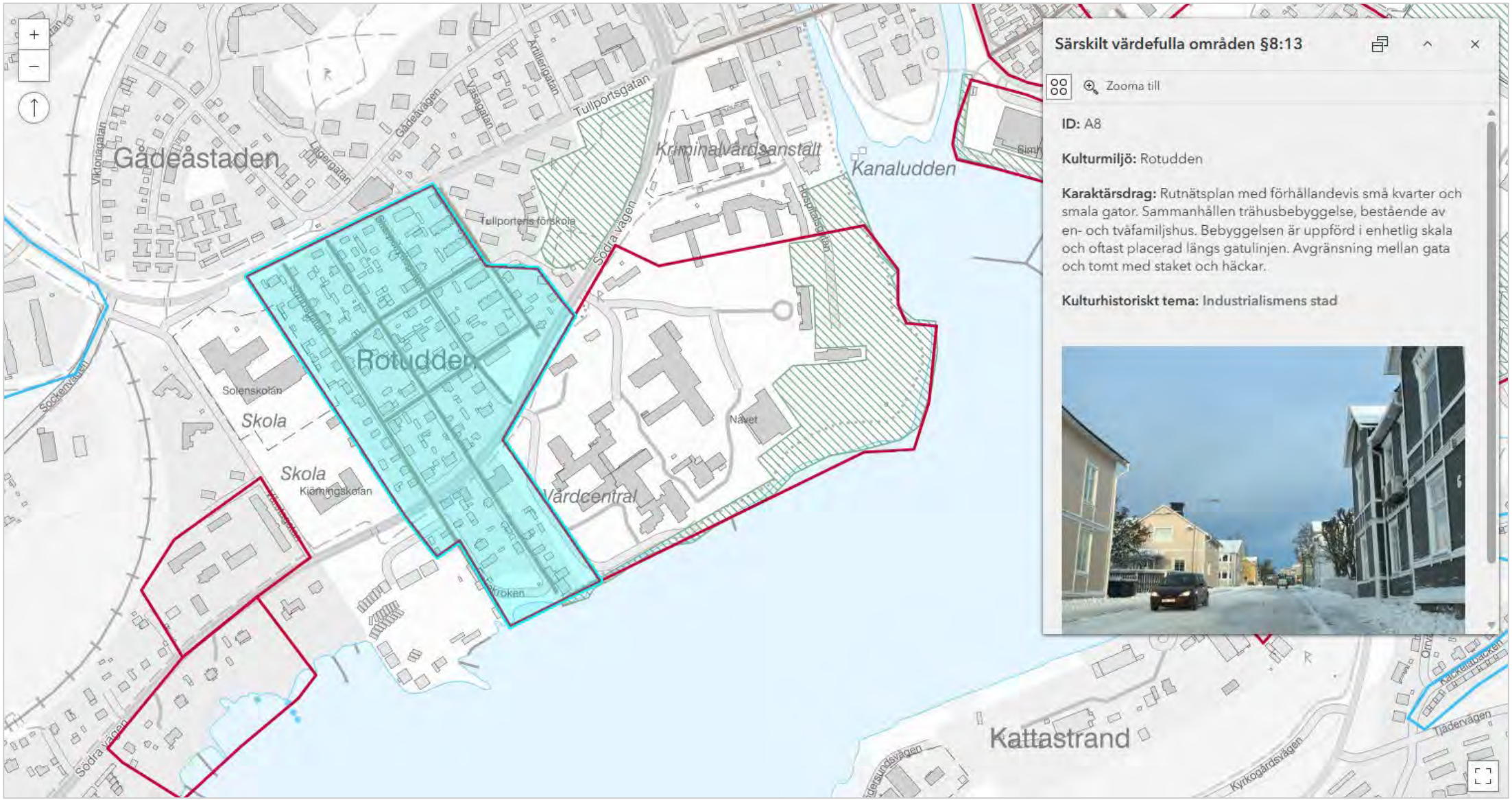
Gådeåstaden
Rotudden
Kriminalvårdsanstalt
Kanaludden
Tullportens förskola
Solenskolan
Skola
Skola
Kiömingskolan
Vårdcentral
Navet
Kattastrand
Tullportsgatan
Gådeåvägen
Vassgatan
Artillerigatan
Södra vägen
Hospitalsgatan
Sockenvägen
Tjädervägen
Kyrkogårdsvägen
Särskilt värdefulla områden §8:13
Zooma till
ID: A8
Kulturmiljö: Rotudden
Karaktärsdrag: Rutnätsplan med förhållandevis små kvarter och smala gator. Sammanhållen trähusbebyggelse, bestående av en- och tvåfamiljshus. Bebyggelsen är uppförd i enhetlig skala och oftast placerad längs gatulinjen. Avgränsning mellan gata och tomt med staket och häckar.
Kulturhistoriskt tema: Industrialismens stad

Bilder: Rotudden

Dialog

- Tillsammans med museet
- Ortsdialoger i samtliga kommundelar
- Stadsdelsdagen – del av projektet värden längs vägen
- Kulturmiljövandring med KSAU
- Lokalkunskap
- Granskning av miljöerna i fält
- Informationsspridning om arbetet
- Förankringsarbete

Bilder: Ortsdialog och kulturmiljövandring med kommunstyrelsens arbetsutskott

STADSDELSEVENT

Härnösands kommun
Prata med oss om
kulturmiljö!
Här idag 12/9
kl 14–17
Få information om det nya kulturmiljöprogrammet som just nu tas fram
Träffa en bygglovshandläggare och få rådgivning
Vi bjuder på kaffe!
harnosand.se/kulturmiljo

Nästa steg

- Färdigställa beskrivningar, kartan
- Färdigställa kommunens ställningstaganden
- Ställa ut på samråd sedan granskning
- Politiskt antagande

Bild: Rådhuset

Råd

- Avsätta tid för att åka ut på inventeringarna!
- Håll er inspirerade – besöka era kulturmiljöer
- Investera tid i utbildningsinsatser för projektgruppen
- Underskatta inte hur mycket tid man behöver avsätta till programmets framtagande

Bild: Lunch och promenad som projektgrupp – Holmviken, Härnön

Utmaningar och lärdomar

- Det tar mer tid än man tror – men det skapar förankring!
- Svårigheter med bemanning
- Revideringsarbetet är ganska enormt
- Byggnadsantikvariskkompetens hade behövts i en större utsträckning
- Nya PBL-kraven är svåra att uppfylla – samtliga objekt
- Immateriella kulturarvet

Bild: Inventering i fält, Västanå järnbruk

Följ projektet: harnosand.se/kulturmiljöprogram

Härnösands kommun: michael.mallinder-macleod@harnosand.se
Västernorrlands museum: johanna.ulfsdotter@vnmuseum.se